

VESTIXIOS DOS NOSOS DEVANCEIROS (IV)

Santiago Prol

Na terceira década do século XIII, o futuro rei Afonso X o Sabio fixo unha salientábel inmersión lingüística en galego na Terra de Maceda. Mesmo aprendeu a manexar a estornela e outros xogos populares que pululaban daquela entre os naipelos do Val do Medo, cos que contactaría naquela xeira e que logo reflectiría na súa obra literaria.

TRADICIÓN POPULAR

Pouco antes dos 11 anos de idade, o fillo primoxénito do rei Fernando III, asentárase en Maceda xunto co seu preceptor burgalés Garci Fernández de Villamayor e Villaldemiro e a súa segunda compañeira, unha dama de estirpe galega moi xunguida a familias próximas á casa de Maceda. No arquivo monacal de Villamayor de los Montes (Burgos), propiedade da familia do seu preceptor, custodiouse durante moito tempo un documento fechado en Valladolid o 18 de agosto de 1232, polo que Fernando III facía doazón a Garci Fernández e á súa compañeira Mayor Arias “da vila de Maçaneda, en terras da Limia, con todos os seus termos e pertenzas, e co goce de todos os dereitos que sobre a mesma compitan ao fisco real”.

O bieito Luciano Serrano (1920) conclúe que a conexión de Afonso X con Maceda é manifesta: “Este privilexio real e a circunstancia de non atoparse memoria de Garci Fernández no arquivo de Villamayor durante máis dun ano, resposta ao desexo de San Fernando de dar a posibilidade de coñecer o Reino de Galiza ao seu primoxénito, e que mesmo residise con Garci Fernández na vila de Maceda (Ourense) durante esa xeira e que, con tal motivo se perfeccionase na lingua galega que tan ben manexou logo nas *Cantigas*, sendo a lingua propia de Galiza tamén bastante familiar a San Fernando”.

Xa os ilustrados do século XVIII avanzaban que Afonso X pasara parte da súa infancia eiquí. Milá e Fontanals (1889) insire: “Aos motivos xerais de predilección pola lingua galega, engadíase, con respecto a Afonso X o

Sabio, a circunstancia de que pasara en terras galegas algúns dos seus mellores anos”. Marcelo Macías (1920) comeza a súa aproximación dicindo que “o fillo e sucesor de Fernando III trobou en galego e en galego compuxo as súas sonadas *Cantigas*. Iso fixo que os historiadores da Nosa Literatura se preguntasen se Afonso X pasara a súa infancia en Maceda”.

Otero Pedrayo (1926) impronta que Maceda é “unha vila antiga, título de condado con moderno desenvolvemento pola súa importancia como centro de contratación. Castelo de traza maciza de imponente aspecto cos seus esquinais e porta franqueada. Chámase Maceda de Limia pola denominación de Limia Alta, aplicada a súa comarca e relacións históricas”. Logo engade: “En Maceda educouse en poder do seu aio Garci Fernández, o infante Afonso, despois Afonso X o Sabio, o máis salientábel cantor de Nosa Señora no idioma galego portugués”. Vicente Risco (1930) -parceiro de Otero, Castelao e Cuevillas na Xeración Nós-, evoca a terra de señorío de Maceda que posuía a casa de Nóvoa: “No Castelo de Maceda criouse co seu aio Garci Fernández, o príncipe don Afonso, fillo de San Fernando, coñecido co nome de Afonso X o Sabio. Sen dúbida alí aprendeu a lingua galega con tal perfección, que o levou a ser unha das máis gloriosas figuras da literatura galaica”.

Francisco Lanza (1950) conclúe que o rei Afonso, “que fora educado en Maceda, coñeceu as dúas falas galegas: a aristocrática, que era a da Corte e os trovadores, e a campesiña das xentes asentadas no Val do Medo”. Landeira Yrago (1975) aporta que Afonso X coñecera Galiza na súa nenez. Logo insire: “Na súa Corte medraron trobeiros, xograres e segreis e aínda soldadeiras, temperando as súas refinadas cancións de amor, as súas melodiosas cantigas de amigo, os seus feros, obscenos maldicires ou as súas bucólicas baladas”.

Filgueira Valverde (1976) asevera que Afonso X, “fillo primoxénito de Fernando III e de Beatriz de Suabia, naceu en Toledo o 23 de novembro de 1221. Do seu pai recibiu exemplos de valor, prudencia e relixiosidade; da súa nai herdou a paixón intelectual dos Stauffen. Pasou parte da infancia en Galiza, en Maceda (Ourense), onde tiña posesións o seu aio Garci Fernández de Villaldemiro. Se a morada en Burgos lle deu o dominio temperán do castelán, en Maceda aprendeu o idioma no que escribiu as súas *Cantigas*. Unha ampla formación, mesmo musical, preparouno para as

tarefas culturais e o contacto con xogres e soldadeiras desviouno cara o lúbrico desenfado das súas burlas”.

En 1980 a Real Academia Galega [RAG] dedicoulle o Día das Letras Galegas a Afonso X o Sabio. Ao abeiro desa data salientábeis autores tiraron do prelo volumes vencellados co autor: Filgueira (1980), Cunqueiro (1980), Cid Rumbao (1980), L. Vázquez (1980)... Outrosí unha singular aproximación en banda deseñada de Parrilla e Marzal (1981), no que aparece nunha viñeta Afonso X dicindo que deberían comezar unha gran obra narrando en cantigas os moitos milagres de Santa María, culto que se acrecentaría dende o século XI. Un trovador noso pregúntalle ao monarca se o farán en galego. Afonso X respóndelle: “Si, non esquezo que de neno pasei en Maceda momentos felices”.

Logo irían aparecendo outros volumes, mesmo manuais para o Ensino Secundario, que se insiren na mesma liña. Até o canónico *Dicionario da Literatura Galega* (1995) e outros moitos que escolmamos na nosa achega ao rei Sabio (Prol, 2009). Outrosí o prestixioso historiador Julio Valdeón (2003) incide en que foi criado eiquí. Mesmo aproxima fasquías persoais: “Parte dos anos da súa infancia transcorreron en terras de Galiza e foron de grande tranquilidade para Afonso que, máis tarde lembraría con evidente nostalgia e sumo agarimo aqueles agradábeis días”.

No noso volume sobre a fidalguía asentada no Castelo de Maceda (Prol, 2009) inserimos un estudo no que nos mergullamos na conexión de Afonso X con Maceda, no que rematamos reparando nun escudo nobiliario que se asenta por duplicado na nosa Torre, con trece roeis de goles asentados en tres paus, que mesmo coincide cunha das variantes do apelido Villamayor. “Non quero eu doncela fea / que ante a miña porta pea”, evocaba nos obradoiros literarios un Afonso X embebido na tradición oral nosa de escarnio. “Levantouse a belida / levantouse alba / e vai lavar camisas / e no alto / vailas lavar alba”, respondería tempo despois o neto portugués Don Denis, enchoupado na refinada tradición de amigo lusitana. Eis outro vencello de Maceda co país veciño que mesmo terá tratamento noutra incursión, co navegante João da Nova como exemplo paradigmático.

BIBLIOGRAFÍA

MILÁ E FONTANALS: (1889), *De los trovadores provenzales de España*, Imprenta barcelonesa, Barcelona.

MACÍAS, M.: (1920), *Onde pasou a infancia Afonso X o Sabio*, BCPMHAO, Ourense.

SERRANO, L.: (1920), *El ayo de Alfonso el Sabio*, Boletín de la Real Academia Española, Madrid.

OTERO PEDRAYO, R.: (1926), *Guía de Galicia*, Espasa-Calpe, Madrid.

RISCO, V.: (1930), *Orense. Geografía General del Reino de Galicia*, Martín editor, Barcelona.

LANZA, F.: (1950), *Dos Mil Nombres Gallegos*, Ed. Galicia, Bos Aires.

FILGUEIRA VALVERDE, X.: (1974), *Afonso X o Sabio*, GEG, vol. I, Xixón.

LANDEIRA YRAGO X.: (1975), *Poesía galega. Dos devanceiros ao dezaioito*, Galaxia, Vigo.

FILGUEIRA VALVERDE, X.: (1980), *Afonso X e Galicia e unha escolma de Cantigas*, RAG, A Coruña.

CUNQUEIRO, A.: (1980), *Cantigas de Santa María. Escolma*, Galaxia, Vigo.

CID RUMBAO, A.: (1980), *Afonso X o Sabio*, Deputación Provincial, Ourense.

VÁZQUEZ, M.: (1980), *Afonso X, un rei de Castela que poetizou en galego*, Encrucillada, núm. 17, Pontevedra.

PARRILLA, X e MARZAL, X.: (1981), *Breve itinerario pola cultura galega*, Nono Art, Barcelona.

VALDEÓN, J.: (2003), *Alfonso X el Sabio. La forja de la Espala Moderna*, Temas de Hoy, Madrid.

DICCIONARIO DA LITERATURA GALEGA: (1995), *Autores*, vol. I, Galaxia, Vigo.

PROL, S.: (2009), *Nobres vencellados ao Castelo de Maceda. Afonso X o Sabio, a súa conexión con Maceda*, Difusora de Letras, Artes e Ideas, Ourense.